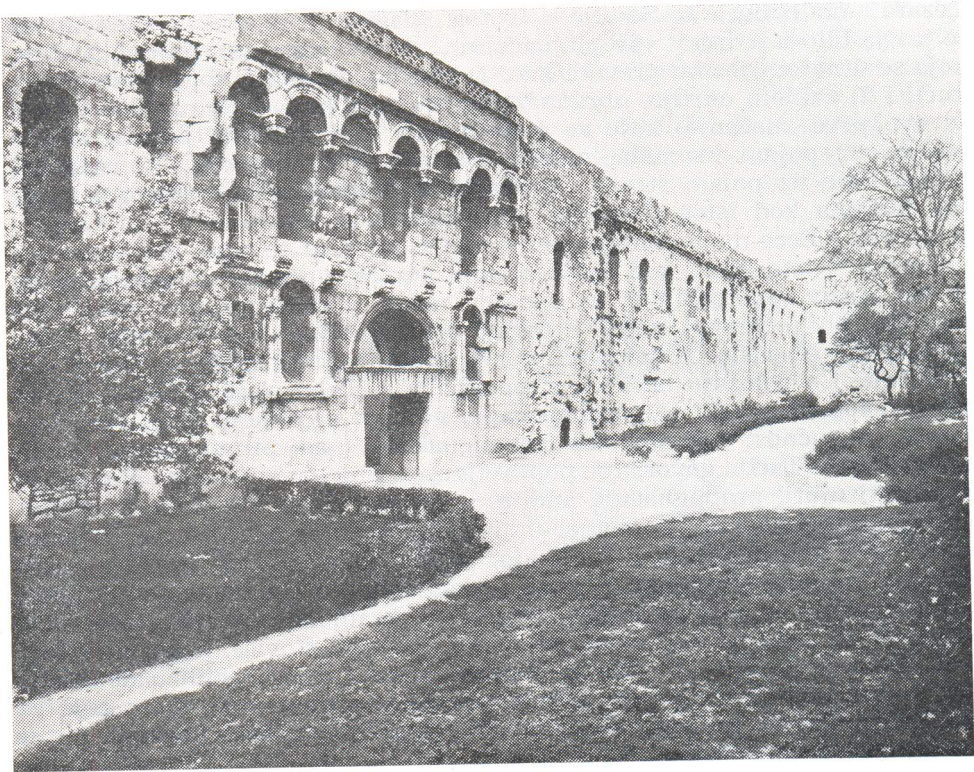


Marina Marasović-Alujević

O ZNAČENJU NAZIVA »PROPUGNACULUM«



*Srednjovjekovni propugnaculum nad sjevernim zidom Dioklecijanove palače,
foto: Z. Buljević*

U dosadašnjoj znanstvenoj i stručnoj literaturi o Dioklecijanovoj palači od starijih monografija¹⁾ do novijih studija i izvještaja²⁾ uvriježio se naziv »propugnaculum« za obrambeno dvorište koje se nalazi između vanjskih i unutrašnjih vrata na trima kopnenim fasadama te građevine. Obradujući terminologiju povijesnog graditeljstva³⁾ susrela sam se s novim

tumačenjem termina »propugnaculum«, koje će se neminovno odraziti i na problem identifikacije propugnakula u Dioklecijanovoj palači u Splitu. Pristupajući, dakle, tom problemu isključivo s lingvističkog stajališta donosim objašnjenje termina »propugnaculum« iz kojeg može proizići zaključak o tome na koji se dio Dioklecijanove palače odnosi taj pojam.

O značenju naziva »propugnaculum« nedavno je detaljnije pisao R. Rebuffat u svojoj opsežnoj studiji,⁴⁾ osnovanoj na brojnim povijesnim i epigrafičkim izvorima, iz koje sam za ovu priliku iskoristila samo one podatke koji se mogu primijeniti na identifikaciju tog prostora u Splitu.

Propugnacula je riječ vojničke terminologije, nastala od glagola propugnare, sa značenjem »boriti se radi obrane«,⁵⁾ a nalazi se u tekstovima mnogih poznatih autora klasične antike i ranog srednjeg vijeka od Cezara⁶⁾ do Izidora iz Sevilje.⁷⁾ Iz tog glagola je nastala imenica što se javlja bilo u jednini: »propugnaculum«, bilo u množini »propugnacula«, koja se u našem jeziku prevodi kao: 1) utvrda, obrana u vojsci, brodovlju, kući; i 2) zaklon, okrilje, obrana.⁸⁾ Na problem koji raspravljamo odnosi se ovo prvo značenje, koje se često nalazi kod antičkih pisaca, obično vezano uz pojam kruništa, zidova i straže. Tako se kod Cicerona taj pojam veže uz pojam straže (»praesidium propugnare«).⁹⁾ Pluralni oblik tog termina kod istog Cicerona (»propugnacula murique«)¹⁰⁾ ili Grgura iz Toursa (»Ecce muri civitatis istius fortissimi sunt eamque propugnacula uallant«),¹¹⁾ isto kao i kod nekih drugih autora, upućuje na zaključak da se taj naziv upotrebljava za oznaku nekih fortifikacijskih elemenata koji su bili u znatno većoj i češćoj primjeni nego ne baš tako česta obrambena dvorišta. Iz tekstova nekih drugih autora može se nešto više zaključiti i o položaju antičkih propugnakula. Tako pisac Vegecije Renat (oko g. 400 n.e.), koji se posebno bavio vojnom vještinom Rimljana, spominje mogućnost pristupa do propugnakula (»ad propugnacula possit ascendi«).¹²⁾ Tacit govori o popravljjanju i dodavanju tih elemenata (»solidati muri, propugnacula addita, aucte turres«),¹³⁾ u Vulgati se izričito spominje gradnja propugnacula iznad zida (»si murus est, aedificemus super eum propugnacula«),¹⁴⁾ a Izidor iz Sevilje opisuje da je zid ukrašen kulama i propugnakulima.¹⁵⁾ Svi ti podaci očito govore da se pod pojmom propugnakula ne podrazumijeva prizemno obrambeno dvorište, nego neki elementi ili prostori koji su na zidovima i koji se, štoviše, mogu dodavati. Isti Izidor iz Sevilje na jednom drugom mjestu daje i pobližu definiciju tog pojma kad kaže: »propugnacula pinnae murorum sunt, dicta quia ex his propugnatur« (propugnakula su kruništa zidova, tako nazvana jer se iz njih bori radi obrane).¹⁶⁾

Radi se, prema tome, o starijem latinskom terminu za oznaku obrambenog prostora na zidovima, što ga karakteriziraju nazupčena kruništa, a za koji u latinskom jeziku postoji i drugi naziv: »merletus«.

Propugnakula s nazupčenim kruništem iz antičkog vremena rijetko su ostala sačuvana, ali su sačuvani mnogi reprodukcijски modeli tog tipa utvrda, i to najviše na mozaicima i na nekim reljefima, što sve u svojoj studiji navodi i reproducira R. Rebuffat. To su između ostalog mozaik u Albano Laziale, mozaik u Ostiji, mozaik u Orangeu, reljef na Arco degli Argentieri u Rimu i mnogi drugi.¹⁷⁾

S pojavom i sve češćom upotrebom naziva *merletus*, što se javlja u srednjem vijeku (napr. u brojnim opisima papinskih i drugih palača u Avignonu), potisnut je termin *propugnaculum*, koji ipak nije sasvim iščezao. Rebuffat ga nalazi na natpisu iz 1685. u Maubeuge-u- vezanom uz ime kralja Ljudevita Velikog («validum vicinumque propugnaculum»).¹⁸⁾

Iz svega što je navedeno proizlazi da za Dioklecijanovu palaču u Splitu ne bi trebalo nastaviti s upotrebom naziva propugnakul, što su ga započeli stariji autori, ako se time misli na obrambeno dvorište, koje se nalazi iza Sjevernih, Istočnih i Zapadnih vrata, jer očito taj termin ne odgovara tom pojmu.

Dioklecijanova palača u Splitu, međutim, imala je svoja propugnacula, ali tek u srednjem vijeku pošto je pretvorena u grad Split. Nad zidovima palače, naime, uspostavljen je iznad rimskog zida srednjovjekovni hodnik, koji je s vanjske strane imao nazupčana kruništa, što su se do danas izvrsno sačuvala nad sjevernim pročeljem Palače. Taj prostor stražarskog hodnika s nazupčanim kruništem (merlaturom) upravo odgovara terminu *propugnacula*, što ga spominju antički pisci, a u VI st. precizno definira Izidor iz Sevilje. *Zato je sa stajališta graditeljske terminologije sasvim ispravno govoriti o srednjovjekovnom propugnakulu (ili propugnakulima) Dioklecijanove palače.*

BILJEŠKE:

- 1) F. Bulić — Lj. Karaman: Palača cara Dioklecijana u Splitu, Split 1927, usp. str. 128 u poglavlju koje obrađuje Lj. Karaman. U istoj knjizi F. Bulić u svom opisu Palače (na str. 52, 53 i dalje) za obrambeno dvorište uz kopnena vrata upotrebljava termin: *vestibulum*.
- 2) J. Marasović — T. Marasović: Dioklecijanova palača, Zagreb, 1968, str. 14; T. Marasović: Dioklecijanova palača, Beograd, 1982, str. 54.
- 3) U svojoj obradi romanizama u graditeljskoj terminologiji u Dalmaciji (magistarski rad na Filološkom fakultetu u Beogradu, obranjen 1984. i u skraćenoj verziji objavljen u časopisu Čakavska rič, 1—2, Split, 1984, str. 55—104) nisam raspravila taj pojam, jer nisam tada raspolagala podacima odnosno literaturom, koja je poslije toga objavljena (usp. bilješku 4).
- 4) R. Rebuffat: Propugnacula, Latomus, revue d'études latines, XLIII, 1, Janvier-Mars, 1984.
- 5) O. c. str. 3.
- 6) De bello Gallico (7, 85, 5); De bello civile (3, 45).
- 7) Isidor iz Sevilje: Etymologiarum seu Originum libri XX, 15, 2, 20.
- 8) M. Divković: Latinsko-hrvatski rječnik za škole, Zagreb, 1900 (reprint 1980), str. 855.
- 9) Ciceron: Verrines, III, LXXX, 186.
- 10) Ciceron: Protiv Pisona, 4, 9.
- 11) Grgur iz Toursa: Liber uitae P., IV, 2.
- 12) Vegecije Renat, Lang., IV, 3.
- 13) Tacit: Historia, II, 19.
- 14) Vulgata: Can. Cant. 8.
- 15) Izidor iz Sevilje: o. c. XV, 2, 9.
- 16) O. c.
- 17) R. Rebuffat: o. c.
- 18) Ibid.